

Dr. Dragan Potočnik, Univerza v Mariboru, Oddelek za zgodovino

LITERATURA KOT ZGODOVINSKI VIR

UVOD

Zgodovinska znanost temelji na zgodovinskih virih, na njihovem kritičnem pretresu, primerjanju, ugotavljanju zanesljivosti in njihovem sintetiziranju. Prav zaradi tega je to dejstvo treba nujno upoštevati tudi pri pouku zgodovine in na prvo mesto med vsemi učnimi viri postaviti prav zgodovinske vire.¹ Poudariti je treba tudi, da dajejo zgodovinski viri tudi pravo materialno podlago za resnično razumevanje zgodovinskih dejstev in pojavov. Edino zgodovinski viri pa ne le širijo že v učbenikih dane zgodovinske sinteze, ampak jih tudi poglobijo, zaradi česar postane učencem gradivo bolj razumljivo, pouk zgodovine pa bolj življenjski.²

Poznamo več vrst zgodovinskih virov. Med tistimi, ki so primerni pri pouku zgodovine tako v osnovni kot v srednji šoli, so materialni viri: arheološke najdbe (ruševine gradov, mest, razni spomeniki, stanovanjski objekti, stari predmeti, novci, obleke itd.), pisni viri: pouk zgodovine vključujemo raznovrstna pisna sporočila (dokumente, kronike, spominska pričevanja, časopisne članke, statistične preglede itd.), ustni viri: ljudsko izročilo, narodne pesmi in pravljice, šege in navade, pripovedi, slikovni viri (dela slikarstva, kiparstva in arhitekture), literatura, fotografije, razglednice, karikature, plakati, zgodovinske karte, diagrami in statistični podatki, sodobni mediji (zvočni in videoviri, e-gradiva).

LITERARNO BESEDILO KOT ZGODOVINSKI VIR

Kot zgodovinski vir nam lahko služi tudi literarno besedilo. V poštevek pridejo odlomki iz leposlovnih del pisateljev, ki so med pisanjem literarnega dela tudi arhivsko proučili resnične zgodovinske razmere. Takšen besedno slikovit opis bo s svojo sugestivnostjo in z bogastvom umetniškega izraza zelo pritegnil učence, obogatil njihove predstave o določenih zgodovinskih razmerah ter spodbudil njihovo življenjsko in konkretno razmišljanje. Zato ni potrebno učitelju zgodovine imeti preveč didaktičnih pomislekov glede vključevanja takšnih del v pouk. Učence namreč spodbujajo k branju zgodovinskih besedil in jih motivirajo, izvajanja sklepov pa po navadi ne omogočajo. Sem spadajo npr. zgodovinski romani, novele, pesmi z zgodovinsko vsebino.³

Treba pa je skrbno izbrati krajše in metodično uporabne odlomke. Besedila lahko beremo na začetku učne ure kot uvod v novo metodično enoto, lahko so snov za postavljanje novih problemov ali pa jih pustimo za konec ure kot poglabitev učne snovi.

Kot smo ugotovili, lahko poleg pisnih virov uporabljamo tudi dela t. i. fikcijske literature (gledališka dela, romane, pesmi).

Pri tem ločimo tri tipe:

1) Dokumentarna literatura (vir prve roke)

Pod dokumentarno literaturo štejemo besedila, ki jih je avtor zbral iz že obstoječe baze besedil, tako npr. osebna pisma, radijske govore, dnevniške zapise, avtobiografije, televizijske portrete, različna zapisana ali posneta pričevanja (npr. izgnancev, internirancev, ukrađenih otrok, prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko idr.). Avtor lahko ta besedila združuje brez dodatnih komentarjev. Pri takšnem delu igrata odločilno vlogo predvsem izbor in razporeditev izbranega gradiva. Pri tem pa lahko avtor besedila prilagaja, da bi dosegel želeni učinek in literarni namen. Tako lahko neki vir npr. skrajša in s tem celo spremeni njegovo izvorno sporočilo. Tukaj se pokaže razlika med dokumentarno literaturo in zgodovinsko znanostjo, kjer takšno krajšanje ni dovoljeno. Jasno postane tudi, da ta literatura sicer črpa iz zgodovinskih virov, da pa morajo biti zgodovinarji do nje kritični.⁴

1 Weber, Tomaž (1987). Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine. *Sodobna pedagogika*, letnik 38, št. 7-8, Ljubljana, str. 381.

2 Weber, Tomaž (1981). Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli. Ljubljana: DZS, str. 64, 65.

3 Trškan, Danijela (2000). Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. *Zgodovina v šoli*, letnik 9, št. 3-4, Ljubljana, str. 3.

4 Bauer, Volker (1998). *Methodenarbeit im Geschichtsunterricht*. Berlin: Cornelsen, str. 56.

2) Zgodovinska literatura (književnost)

Ta zvrst literature obravnava zgodovinske teme in dogodke, ki so se dejansko pripetili. Pri preučevanju takšnih del moramo upoštevati, da zgodovinska literatura ni podvržena zgodovinski, temveč literarni kritiki. Zato avtorji težijo k temu, da bi sicer zgodovinsko snov preoblikovali tako, da bi bila čitljiva in bi uresničila pričakovanja bralcev ter bila hkrati zvesta tudi izbrani zvrsti. Pri tem nastajajo tri težave:

- a) Zgodovinska literatura personalizira zgodovinska dogajanja. Osebe zgodovinskega romana predstavljajo nosilce določenih zgodovinskih dogodkov. Čim bolj so te osebe predstavljene kot individuumi s svojimi specifičnimi željami in motivi, tem bolj se postavlja vprašanje o njihovi reprezentativnosti. Pri snovanju literarnih likov se avtor namreč ne more izogniti vpogledu v notranjost le-teh. Tako vse osebe zgodovinskih romanov, tudi tiste, ki so dejansko obstajale, izražajo svoja čustva, misli, mnjenja, ki pa niso in seveda ne morejo biti zgodovinsko dokazljiva.
- b) Viri velikokrat niso popolni oz. so pomanjkljivi, kar predstavlja dodaten problem za pisca. Pisci zgodovinskih romanov stremijo k temu, da bi izbrano temo predstavili kar najbolj celovito, ker jim to viri onemogočajo, so primorani vključiti tudi izmišljene vsebine.
- c) Za razliko od zgodovinarjev, ki morajo biti pri opisu dogodkov čim bolj objektivni, pa literate pri njihovem delu usmerjajo predvsem osebni pogledi na dogajanje in osebne vrednote. Večkrat hočejo avtorji predstaviti tudi probleme današnjega časa skozi zgodovinsko dogajanje. Tako uporabljajo zgodovinsko dogajanje zgolj kot kuliso za kritiko sodobne družbe.

3) Druga literatura

Druga literatura, pri kateri sta čas dogajanja in čas nastanka ista, ima po navadi le malo zveze z zgodovinsko znanostjo, saj pripoveduje izmišljene zgodbe o izmišljenih ljudeh. A ravno v tem je velika prednost, saj dajejo dela bralcem informacije o takratnem življenju: vsebujejo podatke o vsakodnevni resničnosti, kot so navade, hrana, oblačila itd. Zgodovinske osebe in sam potek zgodbe nam lahko povedo veliko o takratnem pogledu na svet, vrednotah in ideologijah.⁵

Primeri nalog:

- a) Izberite sami ali v skupini neki roman, pripoved, gledališko delo ali pesnitev z zgodovinskim ozadjem, ki ustreza vaši trenutni temi pri pouku zgodovine. Preberite izbrano delo in izberite odlomek za pisno interpretacijo (pomagajte si z vprašanji iz navodil za delo z domišljijško literaturo). Svoje rezultate predstavite v razredu.
- b) Uporaba literarnih besedil pri pouku zgodovine na primeru obravnave kmečkih uporov tako v osnovni kot v srednji šoli. Upoštevajmo delitev na zgodovinski roman oz. roman z zgodovinskim ozadjem in zgodovinsko strokovno delo.
 - O kaznovanju upornikov pišejo: Branko Reisp, *Podobe iz kmečkih puntov*, Narodni muzej, Ljubljana, 1973; Miško Kranjec, *Zimzelen na slovenskih tleh*, Prešernova družba, Ljubljana, 1972; Stanko Škaler, *Boj za staro pravdo*, DZS, Ljubljana, 1973.
 - V osnovni šoli si lahko pomagamo z literarnimi deli: lik Franja Tahija nam lepo opisujeta Bratko Kreft v *Veliki puntariji* (Mladinska knjiga, 1967) na str. 93 in Avgust Šenoa v *Kmečkem puntu* (Mladinska knjiga, 1951) na str. 125. Izberimo primeren odlomek in ga preberimo ter s tem prispevajmo k večji nazornosti. Hkrati pa izvajamo povezavo s slovenskim jezikom.
 - Zelo uporabni sta literarni besedili: Bratko Kreft, *Velika puntarija*, str. 16, ali Avgust Šenoa, *Kmečki punt*, str. 26–35. Ob branju kratkega odlomka si bodo učenci živo ustvarili lik Matije Gubca.
 - Maščevanje fevdalcev slikovito prikazuje Anton Aškerc v pesniški zbirki *Balade in romance*, Prešernova družba, Ljubljana 1971, kjer v ciklusu desetih pesmi z naslovom *Stara pravda* piše o slovenskih kmečkih uporih.

⁵ Prav tam, str. 56, 57.

SKLEP

Kadar razmišljamo o vlogi zgodovinskih virov pri pouku zgodovine, sta nam pomembni predvsem njihova metodična uporabnost in učna učinkovitost v duhu tematskih ciljev učnega načrta. Zato vire pojmujejo drugače, kot bi jih zgodovinar raziskovalec. Zanima nas, katere učne vsebinske elemente ali didaktične poudarke v določeni temi bo določeni vir posebej obogatil, konkretiziral in izpostavil. Prav tako je pomembno, koliko bo učenec zanimiv in dostopen pouk samostojnega odkrivanja in dela. Šolska uporaba virov je torej v skladu z modernimi načeli ustvarjalnega pouka zgodovine. Ne more nas zadovoljiti, če so viri uporabljeni edino kot informacija o zgodovinskem dogajanju, marveč jih je treba uporabiti tudi za sintezo, analizo, aktualizacijo, problematizacijo.

V pouk zgodovine vključujemo tudi odlomke iz poljudno in problemsko napisanih zgodovinskih del ter iz publicistično zasnovanih zgodovinskih knjig, pa tudi iz zgodovinskih romanov ali novel. Lepslovna dela z zgodovinsko vsebino morajo temeljiti na resničnem dogajanju. V poštev pridejo leposlovna dela pisateljev, ki so med pisanjem literarnega dela tudi arhivsko preučili zgodovinske razmere. Takšen besedno slikovit opis bo s svojo sugestivnostjo in z bogastvom umetniškega izraza pritegnil učence in obogatil njihove predstave o določenih zgodovinskih razmerah.

LITERATURA

- Bauer, Volker (1998). *Methodenarbeit im Geschichtsunterricht*. Berlin: Cornelsen Verlag.
- Cooper, Hilary (2000). *The Teaching of History in Primary Schools. Implementing the Revised*. London: David Fulton Publishers.
- Potočnik, Dragan (2009). *Zgodovina, učiteljica življenja*. Maribor: Založba Pivec.
- Stradling, Robert (2004). *Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Trškan, Danijela (2000). *Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine*. *Zgodovina v šoli*, št. 3-4, str. 3-7.
- Weber, Tomaž (1977). *Praksa zgodovinskega pouka v osnovni šoli*. Ljubljana: DZS.
- Weber, Tomaž (1981). *Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli*. Ljubljana: DZS.
- Weber, Tomaž (1987). *Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine*. *Sodobna pedagogika*, 38, št. 7-8, str. 381-384.

POVZETEK

Zgodovinska znanost temelji na zgodovinskih virih, na njihovem kritičnem pretresu, primerjanju, ugotavljanju zanesljivosti in njihovem sintetiziranju. Prav zaradi tega je to dejstvo treba nujno upoštevati tudi pri pouku zgodovine in na prvo mesto med vsemi učnimi viri postaviti prav zgodovinske vire.

Kot zgodovinski vir nam lahko služi tudi literarno besedilo. V poštev pridejo odlomki iz leposlovnih del pisateljev, ki so med pisanjem literarnega dela tudi arhivsko preučili resnične zgodovinske razmere. Takšen besedno slikovit opis bo s svojo sugestivnostjo in z bogastvom umetniškega izraza zelo pritegnil učence, obogatil njihove predstave o določenih zgodovinskih razmerah ter spodbudil njihovo življenjsko in konkretno razmišljanje. Učence namreč spodbujajo k branju zgodovinskih besedil in jih motivirajo. Med literarna besedila kot zgodovinske vire prištevamo: zgodovinske romane, novele, pesmi z zgodovinsko vsebino. Treba pa je skrbno izbrati krajše in metodično uporabne odlomke. Besedila lahko beremo na začetku učne ure kot uvod v novo metodično enoto, lahko so snov za postavljanje novih problemov ali pa jih pustimo za konec ure kot poglobitev učne snovi. Pri uporabi literarnih besedil ločimo: dokumentarno literaturo (vir prve roke), zgodovinsko literaturo (književnost) in t. i. drugo literaturo.